

## Predrag Kisić

### UKOPNICI

Otac kopa grob. Moj otac kopa grob. Moj veliki otac Avram Poljanski kopa grob. Zemlja je tvrda. Zemlja je suva. TvrDOSuva zemlja ilovača. Otac kopa tvrdu zemlju. Moj otac kopa suhu zemlju. Moj veliki otac Avram Poljanski kopa ilovaču. Odbacio je prvi sloj, prvu ruku, tepih to se zove. Iskopao je busenje. To je bilo lako. Zelena trava kao kosa stoji na žutom busenju. Raste li trava i dalje i kad iskopaš busenje, pitam dok otac kopa. Zemlja je tvrda i suva i ne da se lako. Nije padala kiša. Kiša nije padala nedjeljama. Avgust je mjesec. Juče mi je bio rođendan, kažem dok otac kopa. Koliko sad imaš godina, kaže otac dok izbacujem zemlju. Valjda znaš kad sam se rodio, kažem i bacam zemlju lopatom. Tvrda je, ne da se lako, kaže otac. Tvrda je, ne da se lako, kažem, ali moći ćemo nekako. Da, moći ćemo nekako, kaže moj otac. Jesi li pisao nešto sinoć, pita moj otac. Nisam, kažem, sinoć nisam ništa pisao, sinoć mi je bio rođendan. Onda si sigurno slavio. Nisam, ja ne slavim svoj rođendan. Vruće je. Mnogo je vruće. Bliži se podne i postaje sve vrelije. Da, vrelo je danas. Avgust je mjesec. Tako je uvijek u avgustu. Vrelo avgustovsko sunce nad semberskom ravnicom, nad pustim semberskim poljima, nad kukuružištima, nad poljima pšenice, nad izbjegličkim naseljem, nad grobljem i nad našim glavama. Vrelina nas grize. Vreli vjetar nanosi prašinu. Uvijek na groblju duva vjetar. Teško je udisati vreo vazduh. Teško je udisati suv vazduh. Teško je udisati vreo i suv vazduh pun prašine. Tvrda ilovača puca pod teškim krampom, moj otac snažno udara, udara krampom, suva ilovača praska kao pod eksplozijom, pljušti suvo grumenje na sve strane, pljušti i rasipa se. Koliko god da udaram slabo se odbija, kaže moj otac, jedva koliko za kocku šećera. Odbio si mnogo više od toga, kažem sada. Imaću dosta da izbacim. Izađi sad iz groba, oče, da izbacim tu ilovaču. Izađi da piješ vodu dok ja izbacujem. Ulazim u grob i suvo grumenje praska pod mojim nogama. Mrvi se u prah. Kost i mrtvaca neće tako. Kost i ovdje zauvijek ostaju čitave pod ilovačom. Kost i ovdje nikad ne trunu. Nikad ne pada kiša u avgustu, nikad ne pada prije mog

rođendana, to bar znaš, kažem sada dok moj veliki otac stoji nad rakom, stoji još veći nego što inače jeste, stoji i odbija dimove, stoji i puši svoju dugačku cigaretu. Trebalo je da znaš da će prokleta zemlja biti ovoliko tvrda i suva, trebao je da znaš da će biti teška za kopanje, ilovača je to, kažem. Šta je trebalo da uradim, da odbijem posao, kaže moj otac. Možda je trebalo da pustimo vodu da natopi zemlju, bilo bi sad mekše, kažem. Odakle da pustiš vodu, kaže moj otac i nadnosi se nad rakom da zakloni sunce svojim leđima, svojim ogromnim leđima, ovdje nema ničega osim ove proklete zemlje i znao sam da će biti tvrda za kopanje i bolje da ne možemo pustiti vodu da natopi zemlju jer to je ilovača a kad se prokleta ilovača natopi onda se pretvara u tešku ljepljivu masu gustu kao katran gustu i ljepljivu kao tijesto a ti takvu zemlju takvu ilovaču još nisi kopao jer da si jednom kopao mokru ilovaču znao bi da je nemoguće iskopati grob znao bi da je nemoguće izvući lopatu iz te teške i ljepljive mase. Da, da. Znači tako. Pa, kad ti tako kažeš. Onda mora da je tako. I grobova, kažem. Šta grobova? Ima i grobova, kažem. I grobova, ima i grobova, kaže otac. I ovih ružnih spomenika, kažem. I vrana, uvijek ima vrana pred sahranu, kaže moj otac. Ružnih vrana crnih vrana zloslutnih vrana vrana smrtonosnica. Ima ružnih crnih vrana na ružnim crnim spomenicima i ružnih nekrostihova. „...neukim jezikom propalog arhangela franjsko-josipska zemlja kultivira mrtvace za svoj uvodni pogreb u žustri nekrostih (Sever 1977, »Kompozicija u parapsihološkim bojama«)» A za sahranu uvijek ima vrabaca, kažem. Vrapci su dobri, kaže otac. Vrapci dušonosnici. Poslije nema ničega. Samo suva i tvrda zemlja. Ilovača! Znaš li ti koliko ćemo danas zaraditi, pita otac. Kažem da znam samo da mi od toga neće ništa ostati. Kopaj dalje. Je li sad dole nešto mekše, pitam. Mekše su moje ruke, kaže otac i izlazi iz groba. Nemam više snage, ti nastavi koliko možeš pa ćemo poslije završiti, kaže veliki otac Avram Poljanski. Kopam, zemlja leti na sve strane, udaram sve jače, kopam sve snažnije da otac vidi, da se pokažem pred ocem kako sam jak, kako mogu, kako sam sila, a ruke mi se sve više napinju, crvene se jer krv brzo struji, crvene mi se ruke i bolno zabride svaki put kad udarim u tvrdu ilovaču. Sila si ti, Pavele, kaže moj otac.

Vidi kako udaraš, kao grom. Jesam, jak sam, udaram kao grom, kao sveti Ilija(š), jak sam ali ne tako kao ti, ti si još uvijek jači. Stigle su vrane. Tri crne vrane. Guta nas semberska ravnica. Prži nas avgustovsko sunce. Nigdje nema hladovine. Znoj se cijedi niz čelo, niz leđa, iz pazuha preko bedara, pupak mi je pun znoja, znoj mi jede oči, usne su mi slane od znoja, usta su mi puna prašine od suve ilovače, nozdrve su mi pune prašine, znoj mi puni gaće, sliva se niz noge, stopala su mi mokra od znoja, znoj mi kaplje sa nosa i vidim svaku kap kako nestaje u klupku prašine, znoj kaplje u grob, kaplje na tvrdu zemlju koju kopamo. Koga ćemo danas sahraniti. Šta ako baš sutra padne kiša. Možda će i večeras pasti kiša. Možda baš večeras. U inat! Hoće li doći vrapci za sahranu. Palim cigaretu, odbijam dimove, gledam ravnice, beskrajna pusta polja, toplotni talas treperi iznad pošljunčanog puta, iznad grobova, treperi na mermernim pločama, kamen je vreo, šljunak je vreo, mermer je vreo, beton je vreo, kapija na ulazu u groblje je vrela, krov kapele je vreo, naša kola su vrela, naše stvari, naš alat, sve je vrelo i smrt je vrela. Večeras bi trebalo da pišem. Moram pisati o ovom našem iskustvu. Vrijeme je. Otac kopa grob. Moj otac kopa grob. Moj veliki otac Avram Poljanski drugome kopa grob. Zemlja gori pod nogama. Pomislih, možda bi baš sada trebalo da bacim lopatu i krenem da trčim, da trčim i trčim i trčim, da samo trčim i trčim i trčim i da pobjegnem što dalje, dalje od svega, dalje od semberske ravnice, dalje od izbjegličkog naselja, dalje od groblja, dalje od ove proklete zemlje i svega što nisam što neću biti što ne želim da budem što i nije moje i čemu ne pripadam i čemu neću i ne mogu da pripadam i čemu ne smijem da pripadam. Trči, bog te jebo! Smrt nije upokojenje. Smrt je nestajanje, a možda nije ni to. Smrt je poništena iluzija. Grobovi nisu sjećanja. Groblja nisu počivališta. Groblja su mjesta za odlaganje u zaborav. Nas tamo odlažemo. Tamo počinje zaborav, počinje nakon dovoljno vrelih avgustovskih ljeta. Groblja će jednog dana ponovo da uzoru i preoru zemljoradnici, potomci pokojnika o kojima sada sve najbolje i tako dalje. Groblja će izbrisati novi investitori, za nove puteve, za nova naselja. Groblja će potopiti rijeke kad se budu vraćale u svoja stara korita. Groblja će potopiti mora kad ponovo porastu i njima zaplovi neka Nojeva barka, neki prokleti brod sa izbjeglicama koje će se nasukati na obalu i početi život ispočetka, da grade naselja i kopaju grobove do novog zaborava.

## BLAŽENI NIŠČI DUHOM

Jedna od slika koju pamtim iz djetinjstva je bila nalik predstavi sa crkvenih fresaka, prizor koji je danju hitro iščezavao, kako u našoj izbjegličkoj kući, u stiješnjennoj žutoj čerpičari, prije nego što se probudim, isto tako se i gubio iz moje svijesti koja je odmah hitala da uzjaši točkove vremena predodređene da protutnje kroz naš život, kao konjska zaprega abrašastih Cigana u našoj čađavoj mahali, ili kakva zlatna diližansa. Slika bi noću vaskrsavala iz tmine onom brzinom kojom su se moje oči privikavale na mrak. Blistala je kao oreol iznad svečeve glave. Moj veliki ded, prepodobni Vid Poljanski, i velika baka Mihaela Poljanska, ležali su u postelji iz koje čak ni sunce nad paklenom semberskom ravnicom nije moglo da izvuče miris memle, tako nepomično, na leđima oboje, kao da se plaše pokreta, kao da je krevet miniran, kao da ne misle na udobnost, na položaj koji bi im možda više prija, već samo da se održe u životu, ležali s licima biblijski ozbiljnim, kao prve bračne noći, ili čak tako kao da se ni ne poznaju. Ležali su bez riječi, progutavši još jedan dan. Nije se čulo ni da dišu. Bijeog lica, natopljeni oreolskim sjajem, nepomični, nečujni, mislio sam da su već mrtvi, u miru upokojeni, rabi božji. Valjda će neko reći laku noć. Ali niko ništa nije rekao. Moj veliki otac Avram Poljanski, i moja čestnija majka Sofija Poljanska, spavali su u drugoj sobi. Tamo je škrto svjetlo ostajalo do kasno upaljeno, prigušeno novinama oblijepljenim oko sijalice umjesto abažura, i sa nekim čohanim platnom navučenim preko stakla na vratima. Ded i baka su pripadali drugom mjestu i drugom svijetu. Njihov život je već pripadao prošlosti, dok mi nismo mogli ni da nazremo makar i obrise budućnosti kroz maglovite pejzaže beskonačnosti. Mislim da nisu spavali, kao što nisu bili ni mrtvi. Mislim da su samo tako ležali, nijemi, nepomični, okupani mjesečinom, i razmišljali o sutrašnjem danu, o neizvjesnosti biblijskih razmjera.

## OTAC GUBI SNAGU, NE I SILU KOJU NOSI

Moj otac Avram Poljanski je otkako ga pamtim bio krupan i snažan čovjek. Rijetka pojava! Nosio je našu kuću putujuću na svojim divovskim leđima, rukama razmicao „hiljadu odaja snova i strahova“, da nas košmari ne uzmu sebi, poturao se nalik Atlasu da ponese naš izbjeglički svijet. Zaista, on i jeste bio u mojim očima poput samog bo-

žanstva, otelovljeni bog kojem niko ništa ne može. Uvijek mlad, uvijek mišićav, gorostas, tutnji kada hoda, grmi kada govori, na sve strane sve praska dok on radi u dvorištu i svaka njegova riječ je kao udaren pečat označavala prazninu i bjelilo mojih neispisanih životnih stranica.

A sada, gledam ga kako stari i kopni, izmoren ratovima, selidbama i lutanjima „u traganju za izgubljenim vremenom”. Gledam kako moj veliki otac slabi. Avram Poljanski gubi snagu, zapravo jedva da je više ima, jedva da je nešto preostalo. Njegovo lice više nije glatko izbrijano. Njegovo lice sada niže bore i znači iskustvo. Nema više krupnog tijela, snažnih mišića, nema strukture koju ništa ne može uzdrmati. Hoda sporo i tiho, šunja se po sopstvenoj kući. Njegove oči više nisu tako blistave, ne sijeva njegov pogled kao nekada. To je sad blag i smiren pogled, umoran i tužan. Sada više ne govori kao prije, sada je tih i sve više mu ponestaje riječi. Nije ga strah da govori, plaši se da je rekao previše. Čovjek ćuti kad ima najviše da ispriča. Čovjek nema riječi kad su mu najpotrebnije.

Nekada je moj svijet bio ispunjen mojim ocem, njegovom silinom. Kada bih otvorio oči moj otac bi ispunio prostor, nadvio bi se nad svim što je moj pogled mogao da dokuči. Bio je strog i opominjao, ali je bio i pravičan i znao da nagradi. Sada, sada moram dugo pogledom da ga tražim i uvijek ga nalazim kako se drži negdje po strani, tih i nenametljiv. Moj otac je skrajnut. Moj otac svakoga dana otvara vrata svoje prošlosti i samo ponekad znam gdje odlazi. Sluša muziku koju je nekad slušao, ponovo čita knjige koje je davno pročitao, gleda stare filmove i lista porodične albume sa slikama. Znam da je prošlost jedan izgubljeni život kojem se uporno vraća, toj rani koja nikad nije zarasla u njegovu dušu. Znam da moj otac tamo nalazi izgubljenog sebe, svoju mladost i snagu.

Glavu je obrijao prije tridesetak godina, a sad kao da pušta kosu, ali nisam siguran, strah me je da ga pitam bilo šta. Nekad je odlazio na tavan i sa cigaretom u ruci stajao zagledan u vojnički ruksak, tu je čuvao ratnu uniformu, čizme i opasač. Ali toga više nema, sve je u vatru bacio. Sad sjedi i rijetko izlazi iz kuće. Odjednom je ostario, prije vremena. Ne znam šta našu kuću drži, ne znam ko razmiče naše brige i strahove. Ne znam šta ću da radim kad budem shvatio da se moj veliki otac Avram Poljanski konačno predao.

Nije to više onaj isti čovjek. Znam, ni ja više nisam isti. Ali sve bih dao da u očima mog zauvijek velikog oca

Avrama Poljanskog ponovo zaiskri onaj snažni plamen, onaj oštri i strogi pogled oca koji se ničega ne plaši i kome niko ništa ne može. Sve bih sada dao da umjesto vozova što klopavaju pod mojim prozorom zatutnje koraci mog oca, da usred svekolikog haosa zagrmi njegov glas i razmakne sve moje strahove.

## JEDNOG DANA MOJ OTAC AVRAM POLJANSKI

Jednog dana moj veliki otac Avram Poljanski isprati mene i moju čestniju majku Sofiju sa poslednjeg perona željezničke stanice. Mi odlazimo u drugu zemlju, odlazimo u izbjeglištvo, a otac se vraća na front. U našoj zemlji je rat. Naša zemlja, zapravo, više i ne postoji.

Jednog dana moj otac dolazi sa fronta, dolazi godinu i po stariji, dolazi mršav, iskopnjo od juriša i strahova, a nekad je bio krupan i snažan, sada jedva stoji na nogama. Moj veliki otac ne može da me prepozna, stoji u dvorištu izbjegličkog centra i posmatra gomilu djece. Ne znam koji je od njih moj, bile su prve riječi što je izustio pred mojom čestnijom majkom Sofijom. I ona je njega jedva prepoznala. Otac umalo i njoj da se predstavi pružajući ruku jednoj od službenica. Njima je falilo kilograma i mladosti, a ja sam u međuvremenu porastao i nisam na njih ličio. Dojila me druga žena. Ali prorok Heimalos će mi objasniti da je mlijeko hrana, a krv život, pa i više od toga.

Jednog ratnog dana moj veliki otac Avram Poljanski, dok je bio na odsustvu, uzima čekić i u komade razbija moj niklovani revolver na kapisle, kojim sam danima okidao naprazno. Tada nisam razumio, ali moj dobri Heimalos će mi hitrinom objasniti da se to moj otac plaši da je neko odistinski pripucao, kaže, nije više mogao da streca, igrati se ja ili je neprijatelj pred vratima, neću da gatam, govorio je otac, uzmi čekić i razbij to govno.

Jednog dana moj veliki otac Avram Poljanski rekao mi je da ga ne zovem tata, već da ga oslovljavam po imenu. Tada je moja majka preduhitрила čak i proroka Heimalosa, objasnivši mi da mene otac mnogo voli, ali da mu je milije da čuje sopstveno ime, ali zašto je to bilo tako, Avram umjesto tata, ili oče, majka ipak nije znala, pa je prorok Heimalos još jednom morao da interveniše krajnje diskretno.

Jednog dana koljemo svinje i pripremamo meso za zimnicu, a moj otac ne može da gleda, čak je i uši začepio, udaljio se iza kuće, pa niz sokak... Nikom nije bilo jasno kako je to moguće, provesti godine u ratu, na prvoj liniji fronta, svjedočiti užasima, a nemati stomak za malo tradicije. Pa ipak, tako je bilo. Otac je odlazio dok se ne svrši ono najgore, svinjokolj u zadnjem dijelu prostranog dvorišta, a vraćao se pošto bih ja otrčao da mu kažem da sada može da se vrati. I opet će Heimailos biti jedini koji pruža objašnjenje. Mom ocu je bilo dovoljno smrti, dovoljno krvi, krici su ga najviše užasavali, podsjećanje mu nije bilo potrebno.

Jednog dana rat je završen i moj otac pakuje svoje knjige umjesto komada namještaja i ostalog pokućstva. Dok su neki slobodno uzimali šta su htjeli iz napuštenih kuća, moj otac je spašavao knjige koje bi ili izgorile ili poslužile vojsci za brisanje pogane zadnjice. Svaka budala može da

napravi komad namještaja, fotelju, sto, komodu, par stolica, ali ko će ponovo napisati ove knjige, govorio je veliki Avram Poljanski. I bio je u pravu.

Jednog dana moj veliki otac Avram Poljanski reći će da se ničega više ne sjeća. Sad bih možda i mogao da ga zovem tata, ili oče, ne bi se ljutio, ali sad ja to ne želim. Majka se ne miješa, previše je krhkog zdravlja da bi stajala između nas, između dvije vatre, i zato prorok Heimailos nastavlja da mosti ćutanje opruženo između mene i mog velikog oca. Tako moj otac odaje svoja sjećanja ni ne slućeći da Heimailos sve ćuje i sve meni prenosi, ali isto tako pojma nema da se Heimailos njemu obraća rijećima koje mu preko njega šaljem. Možda će pomisliti da je lud, da ga je konaćno stiglo, ali bolje i to nego zaborav.

Moji ratovi nisu pronašli svoj mir. Nije ni moj veliki otac Avram Poljanski.